

C.O.A. Schimmelpenninck van der Oije, e.a. (eds.), **Adel en ridderschap in Gelderland. Tien eeuwen geschiedenis** (Zwolle: WBooks, 2013, 384 pp., ISBN 978 90 6630 450 5).

Het vieren van tien eeuwen adellijke geschiedenis was voor het bestuur van de Ridderschap van Gelderland reden om opdracht te geven tot het doen van ‘een wetenschappelijke studie over adel en ridderschap in dit gewest vanaf de middeleeuwen tot heden’ (9). Dertien experts werden benaderd om mee te werken aan dit boek, waarin elf artikelen zijn opgenomen en talrijke korte verhelderende teksten aangaande specifieke onderwerpen en thema’s. Het resultaat is een rijkelijk geïllustreerd boek, waarbij de beeldredactie nieuw beeldmateriaal heeft gevonden. De bundel is zeer divers en zeer gedetailleerd; hierdoor biedt het een goed overzicht over duizend jaar geschiedenis van de regio.

In het ‘ten geleide’ wordt nadrukkelijk vermeld dat in elk van de afzonderlijke artikelen gedefinieerd zal worden wie er in een bepaalde periode tot de adel en ridderschap behoorde. Deze aanwijzing is niet overbodig aangezien elke periode eigen regels kende, pas vanaf 1813/1815 zijn er wettelijke bepalingen die hier duidelijkheid in verschaffen. Elk van de auteurs besteedt in zijn, of haar artikelen nadrukkelijk aandacht aan de invulling van het begrip ‘adel’, het zij voor Gelderland als geheel, het zij voor elk van de afzonderlijke kwartieren. Hierbij wordt in de Vroegmoderne Tijd apart aandacht besteed aan de bannerheren, een groep edelen met een bijzondere status. In dit werk wordt de reikwijdte en de juridische invulling van de machtsgebieden binnen Gelderland omschreven, alsmede hoe deze zich door de tijd heen ontwikkelden.

De term ridder werd, zo toont Johanna Maria van Winter voor de tiende tot dertiende eeuw aan, in eerste instantie gebruikt voor ministerialen, oftewel onvrije krijgslieden. Dit ter onderscheid van de adellijke *militēs* die als legeraanvoerders optraden en de groep edelen met een eigen heerlijkheid (later bekend als bannerheren). De eerste ministerialen vormden een beroepsklasse. Na de Karolingische periode kreeg deze beroepsgroep een meer omliggende juridische status. Vanaf de twaalfde eeuw werd deze status overerfelijk. De ridderschap stond open voor ministerialen, edelen en niet-edele vrijen. Aart Noordzij toont dat in de Late Middeleeuwen welstand, bezit en inkomen bepalend waren als prestigefactor. Vanaf de veertiende eeuw – te midden van strijdgewoel en erfopvolgingsperikelen – wordt door middel van het leenstelsel het graafschap opgebouwd en versterkt: vanuit ambten (districten met – op den duur

verpachtte – functies) ontstonden de vier kwartieren. In 1339 werd Gelre een hertogdom en in 1543 werd het bij de Habsburgse bezittingen gevoegd. Dit jaar wordt door Frank Keverling Buisman als de start van een bestuurlijke reorganisatie gezien; een stadhouder werd aangewezen en een kanselarij (Hof) werd opgericht. Om de edelen tevreden te stellen, kregen zij belangrijke functies in het hof toebedeeld. Edelen konden hun status legitimeren aan de hand van hun bezit. Ze dienden een eigen woning op het platteland te bezitten, in hun eigen onderhoud te kunnen voorzien en daarbovenop in staat te zijn een harnas en paard te kopen. Om de status te bevestigen was bovenal, belangrijker nog dan een wapenschild, de verschrijving in het Ridderboek noodzakelijk. Het lidmaatschap van de ridderschap, mits aan de aanwezigheidsplicht op de landdag werd voldaan, had als voordeel de vrijstelling van bepaalde belastingen en inkwartiering (87).

Gelderland telde het grootste aantal edellieden in de Republiek, aldus Léon van der Hoeven. Vanaf de zestiende eeuw vervulden de edellieden vooral ambtelijke functies (ook in de steden en heerlijkheden), hiervoor werd een vermogenstoets uitgevoerd – die per kwartier kon verschillen. De ambten die werden vervuld leverden riant inkomens en emolumenten op, waardoor het zeer aantrekkelijk was zulke taken te vervullen. Dat de oorlogsdreiging veel invloed had op het bestuur en de machtspositie van de ridderschap wordt door Evert de Jonge en Marc Tenten geïllustreerd voor 1621-1675. De adel vestigde haar macht op het platteland en vormde een machtsblok tegenover steden. Belangrijke ambten werden telkens weer door edellieden vervuld en het voortbestaan van de adellijke status van geslachten was hiervan afhankelijk. In de achttiende eeuw had deze werkwijze factievorming en oligarchisering tot gevolg, wat het noodzakelijk maakte regels op te stellen aangaande functieverdelingen. Katholieke edelen hadden het per definitie lastig, zo blijkt uit de bijdrage van Conrad Gietman. Deze geïsoleerde en nauwelijks georganiseerde groep edelen werd de toegang tot kwartier- en landdagen, alsook ambten ontzegd. Het door Gerard Venner besproken Overkwartier kwam vanaf 1586 geleidelijk weer onder Spaans gezag, tot de kortstondige overname door Frederik Hendrik in 1632. Na de Vrede van Munster werd het gebied bij de Zuidelijke Nederlanden gevoegd, tot de Spaanse successieoorlog het gebied onder Spaanse en Pruisische bezetting deed verscheuren.

Tussen 1780 en 1850 verwerd het gewest – mede onder druk van de patriotten – steeds meer een vaderland, aldus Coen Schimmelpenninck van der Oije. Nijmegen was in 1786 de residentie van het stadhouderlijk gezin, ver weg van de patriottische onrusten die uiteindelijk ook Gelderland zouden bereiken. In 1795 werd Gelderland door de patriotten en Fransen veroverd en vonden er bestuurlijke veranderingen qua personele invulling van functies, alsook van vergaderingen plaats. Vincent Sleebe meldt dat de Gelderse adel vooral uit oude adel bestond. Vanaf 1814 werd de macht van de adel hersteld, maar de koninklijke centralisatiepolitiek voorkwam een volledige rehabilitatie. Wel konden rijke edelen wederom makkelijker overheidsposities bemachtigen. Na de Tweede Wereldoorlog raakte de rol van de adel uitgespeeld, zij kon de concurrentie met de opkomende burgerij niet meer aan.

Met de grondwet van 1848 werden standen afgeschaft en de politieke rol van de adel raakte formeel (grotendeels) uitgespeeld, de Gelderse ridderschap ging verder als rechtspersoon. In het artikel van Frans van Nispen tot Pannerden en Jaap Dronkers wordt de maatschappelijke rol van de adel besproken. Ondanks de wetswijziging bleef het tot na de Eerste Wereldoorlog gebruikelijk dat mensen met adellijke titel – en universitaire graad – een hoge functie bij de overheid vervulden. Hekkensluiter in deze bundel is een artikel over herinneringscultuur van de hand van Yme Kuiper. Startend bij *Herinneringen aan Verwolde* wordt de ontwikkeling van de adel in de twintigste eeuw geschetst. Hierin wordt duidelijk dat de identificatie als edele slechts een gering deel van de identiteit uitmaakte.

Ondanks de grote waardering voor deze bundel is een kritische noot ook noodzakelijk. De verschillende auteurs zijn elk experts in hun vakgebied, dit is een groot voordeel. De auteurs hebben een goed overzicht van het gebied en zijn geschiedenis maar slagen er niet volledig in om hun kennis overzichtelijk voor een minder geïnformeerde lezer te presenteren. De grote hoeveelheid aan adellijke geslachten en dynastieën die de revue passeren zorgen voor een overdaad aan gegevens. Deze zouden beter tot hun recht zijn gekomen wanneer een genealogische bijlage was toegevoegd.

Het eindoordeel is heel positief, ondanks de (kritische) opmerking aangaande het structureren van de genealogische informatie. Deze bundel is aan een ieder die geïnteresseerd is in adellijke geschiedenis en/ of het verleden van de provincie Gelderland van harte aan te bevelen. Zowel geïnteresseerden en vakhistorici kunnen met dit boek goed uit de voeten, de schrijfstijl en de chronologische structuur zorgen voor een helder opgebouwd werk, de rijke illustratie is plezierig voor het oog. De aanwezigheid van eindnoten biedt de lezer de mogelijkheid om aangeboden informatie te verifiëren, zonder dat het de lay-out van de bundel, of het leesgenot van de geïnteresseerde, verstoort.

C.A. (Annemieke) Romein, Erasmus Universiteit Rotterdam